

Boekbespreking

De sociale productie van wetenschap – een intiem zelfportret

Karel Arnaut

KU Leuven

karel.arnaut@kuleuven.be

Jan Blommaert (2020) *Wat was er echt belangrijk in mijn academisch leven?*
Antwerpen: EPO. 64 pagina's, € 12,50, ISBN
9789462672673.

Op 20 april 2020, iets meer dan een maand nadat Jan Blommaert te horen had gekregen dat hij terminaal ziek was, postte hij op zijn eigen blogsite *Ctrl + Alt + Dem* een aangrijpend essay 'Looking back: what was important?'. Iets meer dan drie maanden later verscheen diezelfde tekst in de Nederlandse vertaling van Marc van Oostendorp in het onlinetijdschrift voor taal- en letterkundig onderzoek, *Neerlandistiek*, onder de titel: 'Wat was er echt belangrijk in mijn academisch leven?'. De dag erna postte Jan Blommaert dit stuk op zijn andere blogsite *JAN BLOMMAERT (EN Z'N GEDACHTEN) Links en kritisch*. Nog eens een maand later verscheen het ten slotte in druk bij EPO onder dezelfde titel en met een inleiding van Ico Maly.

Ondanks de bijzondere, noodlottige aanleiding, is deze ultieme academische getuigenis in meerdere opzichten een heel erg typische manier waarop Jan Blommaert gedurende lange tijd zaken publiceerde. Elk van zijn publicaties kun je best beschouwen als een outputmoment in een meertalig, multimodaal en composiet teksttraject, vaak ook het product van samenwerkingen en gedeelde overtuigingen met meerdere mensen. Vele tientallen van dergelijke teksttrajecten maken samen Jan Blommaerts publicatie-activiteit die tegelijk intens, incrementeel, verrijkend en invloedrijk was en, op die manier, *hors compétition*. Met dat laatste verwijs ik naar zijn doorgedreven poging om boven de competitie, of boven competitie tout court, uit te stij-

¹ Dank aan Jenny-Louise Van der Aa, Bruno Meeus en Pika Blommaert voor de gegevens en inzichten.

gen – buiten de mêlee van trendy of elitaire ‘klikjes of netwerken’. Liever opereerde hij *sui generis*: op eigen kracht en op het ritme van zijn eigen ontwikkelende ideeën in een sociaal en intellectueel raderwerk dat hij zelf samenstelde en bijstelde. Wie hierin figureerden en op welke manier, zijn twee kwesties die onze aandacht waard zijn.

Wie deel uitmaakten van Jan Blommaerts raderwerk wordt grotendeels zichtbaar doorheen de mensen waarmee hij publiceerde. Co-auteurschap was voor hem immers vaak gebaseerd op gezamenlijk of gedeeld onderzoek en samenwerkingen op langere termijn met collega’s/vriend(inn)en uit verschillende disciplines. Daarnaast publiceerde Jan Blommaert ook belangrijke teksten samen met doctoraatsstudenten, en in de vroege jaren negentig reeds ook met masterstudenten. Ten minste twee keer publiceerde hij samen met een hele ‘klas’ zoals de masterstudenten Afrikaanse Talen en Culturen aan de UGent die in 2004 rond het thema ‘Spaces of Multilingualism’ werkten, of in 2017 met de studenten van zijn ‘Individuals and Collectives in the Digital Age’-cursus aan de Tilburg University. In Tilburg publiceerde hij gebeurlijk ook met bachelorstudenten. Hieruit mag meteen blijken hoezeer Jan Blommaert vanaf het begin van, en doorheen zijn academische loopbaan (aansluitend op een korte tewerkstelling als pedagoog in een instelling voor jongeren) onderwijs en onderzoek verknoopte, onder meer door studenten of pasafgestudeerden mee te nemen in een onderzoeksverhaal dat in sommige gevallen uitmondde in een doctoraatsproject of soms in meer toegepast onderzoekswerk. Die verknoping van onderwijs en onderzoek bespreekt Jan Blommaert ook in ‘Wat was echt belangrijk’. En zo verkies ik zijn afscheidsessay ook te lezen: niet als een vademecum voor de geëngageerde docenten en nog minder als een auto-hagiografie, maar als een inkijk in de sociale productie van wetenschap vanuit een persoonlijke, vaak intieme kijk op zijn educatieve en vormende missie zowel binnen als buiten de universiteit. Anders gezegd, Jan Blommaerts ultieme getuigenis vertelt volgens mij vooral over hoe het raderwerk van zijn maatschappelijk-intellectuele leven functioneerde. Hij doet dat in vier korte verhalen gethematiseerd rond drie werkwoorden – *geven, vormen en inspireren* – en één term die aangeeft waarin die drie kunnen uitmonden: het proces van herverdeling van toegang tot kennisverwerving en zeggingskracht dat we vaak of best ‘democratie’ noemen.

Onder *geven* vertelt Jan Blommaert dat hij zijn academisch leven als een geschenk beschouwt dat hij wil doorgeven aan anderen, in de eerste plaats zijn studenten. Onder *vormen* omschrijft hij zijn activiteiten als pedagoog (‘educator’ in de Engelse versie) die zich niet enkel bekommert om de bildung van zijn studenten maar breder ook over hun emotionele en persoonlijke zelfontplooiing. *Inspireren* ten slotte voegt daar een maatschappij- en wetenschapskritische dimensie aan toe die hij zelf koesterde en probeerde over te brengen naar anderen.

De drie werkwoorden die Blommaerts essay structureren, nodigen uit tot een actiegerichte of procesmatige lezing. In wat volgt bespreek ik de drie delen echter transversaal aan de hand van twee termen, namelijk snelheid en veelheid. Deze twee termen ogen misschien wat banaal maar ze stellen mij in staat Jan Blommae-

rts drie ordewoorden overlans te verbinden. Ter afsluiting belanden we zo bij een vierde term waarmee Jan Blommaert zijn hele (academische) leven aan de slag is gegaan: democratie.

De snelheid van het incrementele en het overdraagbare

Het eerste wat opvalt is de snelheid waarmee de terugblik van ‘Wat was echt belangrijk’ er kwam. Iets meer dan een maand nadat Jan Blommaert het nieuws van zijn terminale conditie had vernomen, was deze tekst in een eerste Engelse versie klaar. In die maand onderging hij enkele ernstige medische ingrepen zodat hij enige tijd ook enkel kon spreken via een buisje onder zijn strottenhoofd. Jan Blommaert schreef dit bijzonder lucide academisch testament dus tijdens het verwerken van een meervoudige mentale en fysieke shock en dit na vele maanden van steeds verslechterende gezondheid bovenop vele jaren van strijden tegen depressie en burn-out.

Dit alles maakt dit essay tot een krachttoer, maar een die tegelijk een zekere voorbereidheid verraadt. Niet dat hij een voortijdig einde had zien aankomen, maar sinds jaar en dag was terugblikken voor Jan Blommaert een permanente, zo niet dagelijkse activiteit. Hij hield namelijk zijn intellectuele activiteiten, zijn ontwikkelende ideeën en reflecties minutieus bij. Hét instrument en het embleem van die reflexieve accumulatie waren zijn grijze, in stoffen kaft gebonden, notaboeken. Iedereen die Jan Blommaert academisch meemaakte weet hoe onafscheidelijk hij en die notaboeken waren. Ze doken op in heel verschillende contexten: bij congressen en seminars en, uiteraard, bij lesvoorbereidingen of doctoraatsbesprekingen, maar hij diepte er ook niet-academische lezingen uit op of nota's die hij maakte bij de lectuur van boeken of artikels. Over een tijdspanne van meerdere decennia heeft hij zowat 25 notaboeken volgepend. Meer dan enkel archiveren, waren die notaboeken loci van samenbrengen en confronteren, voortbouwen, opvolgen en monitoren van ideeën materiaal van hem en anderen. Wat er met deze notaboeken zal gebeuren, is vooralsnog niet duidelijk, maar de manier waarop Jan Blommaert ze gebruikte en inzette, toont hoe hij zijn eigen ‘ontwikkeling’ én zijn eigen terugblik voorbereidde. Ze documenteren op die manier de productiegeschiedenis van zijn oeuvre.

Waren deze schriftjes tijdens zijn leven enkel voor intern gebruik; ze vormden een soort ‘infra-output’ of backstagedocumentatie die de onderbouw leverde voor de niet-aflatende publieke output van publicaties, workshops, lezingen en lessen. Anders gezegd en in termen waarmee hij zelf graag werkte: deze notities vormden een soort proto-entextualisering van ideeëngoed dat relatief snel naar publiceerbare tekst over te zetten was. Bovendien koos Jan Blommaert ervoor om die publieke schrijfsels relatief snel te laten circuleren – via blogs en *working papers*, bijvoorbeeld. Daardoor verliep het publicatieproces in kleine stapjes, met een incrementele opbouw van concepten of casemateriaal naar meer voldragen artikels. Op die manier toont/verraadt het oeuvre van Jan Blommaert tevens *the making of* van zijn

werk. De ‘volger’ of aandachtige lezer kan dus ideeën en inzichten zien vorm krijgen aan de hand van de tussenstappen, vaak verpakt in behoorlijk compacte teksten. Ook in dat opzicht is het afsheidsessay emblematisch voor zijn oeuvre: het is een beknopte, transparant geschreven, kernachtige tekst. Dit alles zijn eigenschappen van zijn meeste schrijfsels die overigens in belangrijke mate bijdragen tot de overdraagbaarheid, de ‘doorzegbaarheid’ en dus de *uptake* ervan.

Samengenomen zien we hoe Jan Blommaert incrementeel en aan een strak tempo zijn oeuvre van bevattelijke en behapbare teksten opbouwt en zo de drie werkwoorden – geven, vormen en inspireren – realiseert. De generositeit waarmee Jan Blommaert publiceert is vormend omdat ze toelaat in een veelheid van seriële teksten het intellectueel vormingsproces zichtbaar en traceerbaar te maken. Tegelijk werkt een dergelijk corpus inspirerend omdat het de soms eigenzinnige sprongen, de originele conceptuele operaties en de nieuwe interpretaties van casemateriaal waar Jan Blommaert toch steeds naar op zoek ging, blootgeeft.

Een veelheid aan inspraak en toegang

Wat de veelheid aan output van Jan Blommaert zowaar nog indrukwekkender maakt is dat ze zich realiseert in een heel aantal verschillende ‘productielijnen’. Hij intervenueert in verschillende deelgebieden van de sociolinguïstiek en de (linguïstische) antropologie, maar even goed in de sociologie en politieke wetenschappen – denk bijvoorbeeld aan zijn werk rond politiek discours, taalideologie, geletterdheid, *linguistic landscaping*, etnografie, indexicaliteit, meertaligheid, superdiversiteit, taalonderwijs, normativiteit en ga zo maar door. Deze interventies zijn afwisselend theoretisch, methodologisch en/of analytisch georiënteerd, gesitueerd in een veelheid van hele concrete empirische contexten in zowat alle continenten, zowel on- als offline.

Op die manier bezette Jan Blommaert heel wat onderzoeksterreinen en is het dezer dagen moeilijk om te bewegen in de sociolinguïstiek of in haar antropologische en sociologische omstreken zonder in aanraking te komen met zijn werk. Het is legitiem, denk ik, om achter de gretigheid waarmee hij academische terreinen bezette, zekere hegemonische aspiraties te onderkennen. Maar er is een bijzondere solidaire keerzijde aan dit verhaal: de relatieve snelheid en vluchtigheid waarmee hij zich inliet met – neem nu als willekeurige voorbeelden – *linguistic landscaping*, superdiversiteit of het begrip ‘chronotoop’, maakt dat zijn bijdrage meer een ingreep is of een disruptie teweegbrengt dan een doorgedreven poging om deze termen of onderzoeksterreinen systematisch aan te pakken of in hun geheel te herschikken. Met andere woorden, zijn werk – geheel in lijn met wat hij zegt over ‘inspireren’ – is hegemonisch in zijn alomtegenwoordigheid: in de diversiteit aan onderzoeksterreinen, problematieken, ontluikende of gevestigde concepten die hij kritisch wil ‘aanraken’. Dat aanraken is bovenal ‘oormerken voor doorgedreven kritiek’ waarvoor hij bovendien in zijn werk een stuk instrumentarium aanleverde zonder echter dit alles

zelf in alle details uit te werken. Een schoolvoorbeeld daarvan is de manier waarop hij met termen uit zijn toolbox (zoals indexicaliteit, polycentriciteit en ‘oecumenical Dutch’), het studiegebied van linguistic landscaping ‘onveilig maakte’ – destabilliseerde in zijn aannames en inspireerde in nieuwe onderzoekspistes. In een recente necrologie spreekt vriend en collega Alastair Pennycook van Jan Blommaerts ‘complex relation with the field of linguistic landscape studies’ ‘as with everything else’ (Pennycook 2021: 2-3). Zo kernachtig gesteld klinkt dat enigszins oneerbiedig, maar in termen van hegemonische en kritische ‘aanrakingen’ krijgt het een veel ‘inspirerender’ ondertoon. Deze aanrakingen heb ik persoonlijk meestal ervaren als debatten openend eerder dan besluitend, als even zovele uitnodigingen om schijnbaar gevestigde inzichten, zoals hij zelf ergens zegt te ‘re-searchen’, te ‘her-onderzoeken’.

Democratisering van de kritiek

De vele aanrakingen en openingen die Jan Blommaert creëerde resulteerden in een niet-aflatende stroom incrementele publicaties en lezingen, lessen en online interventies – de vele korte clips die hij tijdens zijn laatste maanden opnam en op YouTube plaatste genieten ondertussen globale bekendheid. Samen vormen ze de sokkel van zijn kennisactivisme en de motor van het vierde ‘ideaal’ dat hij in zijn werk en leven zegt na te streven: dat van democratisering.

In dit vierde en laatste luik van zijn afscheidsessay bevraagt Jan Blommaert zich over het belang van zijn werk voor een meer gelijke wereld, hekelt hij de ongelijke toegang tot kennisdeling in deze tijden van snelle globale communicatie en de schijnbaar onstuitbare, kwalijke commercialisering van academische output (boeken en artikels). Net als het afscheidsessay zelf zijn zowat alle publicaties van Jan Blommaert kosteloos op te halen via het internet. Dat is niet iets post-mortem maar spreekt vanuit een constante bekommernis om zijn schrijfsels zo snel mogelijk na hun creatie voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk te maken. Deze ‘obsessie met open access’, zoals hij het zelf noemt, heeft tegelijk een eerder lokale en een zeer translokale dimensie. Die laatste houdt verband met zijn aandacht voor het globale zuiden, vooral met het continent waarin hij als Afrikanist zijn leven lang actief is geweest. Zoals Ico Maly in zijn voorwoord aangeeft, was racisme en beeldvorming een van de thema’s die Jan Blommaert meteen en bijzonder succesvol introduceerde als nieuwbakken docent aan de Afrikaanse Talen en Culturen (UGent) in de tweede helft van de jaren negentig. Dit hield rechtstreeks verband met zijn vertrouwdheid met de (Belgische) koloniale geschiedenis en zijn zoektocht om de maatschappij, inclusief de wetenschap, te dekoloniseren en de racistische erfenis van het kolonialisme in het maatschappelijk debat over, en de wetenschappelijke benadering van, migratie en diversiteit, tegen het licht te houden.

Dit brengt ons meteen naar de meer ‘lokale’ dimensie van zijn kennisactivisme: de aandacht, het engagement van Jan Blommaert als wetenschapper en opvoeder

ten aanzien van niet-academische publieken. Het is, denk ik, in een reeks Nederlandstalige publicaties uit de eerste helft van de jaren negentig (*Het Belgisch migrantendebat* en *Antiracisme* – beide geschreven samen met UAntwerpen-collega Jef Verschueren) dat Jan Blommaert zich ontpopt (en ook wel zichzelf ontdekt) als een academicus die bredere publieken kan aanspreken en overtuigen. Nadien doet hij dit nog drie decennia lang over een hele reeks hete thema's zoals globalisering, socialisme, neoliberalisme, de nexus van politiek en (online)media enzovoorts.

De persoonlijke getuigenis van Ico Maly in, zoals hij zelf zegt, de inleidende 'lofredede' die het voorwoord van Jan Blommaerts afscheidsessay is geworden, is op zich een intieme en aangrijpende illustratie van hoe Jan Blommaert studenten en collega's heeft aangestoken tot het soort kennisactivisme dat hij zelf beleeft. Voorliggende korte bespreking heeft een minder opzweepende finaliteit en probeert enkel een deel van de 'praktische logica' die het leven en werk van Jan Blommaert vorm heeft gegeven te reconstrueren. Bovendien doe ik dit op een inducerende manier. 'Incrementele snelheid' en 'hegemonische aanrakingen' zijn slechts waarschijnlijkheden opgemaakt uit (jarenlange) 'participerende observatie' van Jan Blommaerts dagelijkse academische praktijk. Met die karakterisering van mijn aanpak, verwijs ik impliciet naar de inzichten van Pierre Bourdieu en de Italiaanse historicus Carlo Ginzburg: twee andere *maîtres à penser* die Jan Blommaert in zijn afscheidsessay niet naar voor schuift zoals hij dat wel doet met Foucault en Goffman, maar die hem evenzeer veel waardevols hebben gegeven, hem hebben gevormd en geïnspireerd tot de democratische kennisactivist die hij zo graag was – en zo graag nog heel lang was gebleven.

Literatuur

Pennycook, Alastair (2021) Jan Blommaert, Linguistic Landscapes and Complexity. *Linguistic Landscape*, 7(1): 2-5.

Over de auteur

Karel Arnaut is associate professor aan de Afdeling Sociale en Culturele Antropologie, KU Leuven. Zijn recente onderzoek richt zich op de articulaties van culturele en sociolinguïstische superdiversiteit in contexten van urbane en rurale migratie in Europa. Hij coördineert onderzoeksprojecten rond de infrastructurering en ondersteuning van aankomstprocessen in migratiecontexten.